«Міньковецька держава». Як подільський граф євреїв у правах зрівняв

«Єврейські» Міньківці сьогодні

Поділля подарувало світу трьох яскравих авантюристів — лжемессію Яакова Франка, масона, ілюміната і містика Тадея Грабянку і романтика-вольтеріанця графа Ігнація Сцибора-Мархоцького. Цих абсолютно різних людей об'єднувало одне — всі вони марили ідеальною (на їхній погляд) державою. Щоправда, бачили цей ідеал по-різному. Для Франка головною була неподільна влада над обожнюючими його підданими. Грабянка марив про заснування на постулатах масонства «Республіки світла», а от Мархоцький цілком успішно реалізував свій квазі-державний проект, побудований на ідеях Вольтера, античної демократії і рівності.

Уявлення про графа як про ексцентричного поміщика-дивака, який ходив в римській тозі, почитав античних богів і проголосив незалежність своїх земель від Російської імперії — досить поверхневі. Насправді це була високоосвічена людина, яка втілила в життя прогресивні реформи і перетворила свої володіння в анклав процвітання і благополуччя.

Ігнацій народився близько 1755 року в Тарноруді — невеликому містечку на берегах Збруча. Юнак рано осиротів, тому йому світила роль бідного шляхтича, у якого крім герба і дідівської шпаги за душею нічого немає. Завербувавшись на службу в Пруссію, граф зробив успішну військову кар'єру і отримав освіту. Повернувшись у званні капітана, він дослужився до майора в гарнізоні Кам'янця.

Маєтком пан Ігнацій заволодів тільки в 1790 році, після смерті бездітного дядька, коли йому відійшов «Міньковецький ключ» — а це не багато не мало 18 сіл, 4 тисячі моргів ріллі, 2 тисячі моргів лісу (морг — дещо більше 1 га) і близько 4200 кріпосних душ.

Ігнацій Сцибор-Мархоцький в юності

PRAWO

MIASTA MINKOWIEC.

Титульний лист конституції Prawa miasta Minkowiec

Замість традиційного визначення «дідич» (тобто, власник), він проголошує себе «Господарем і батьком народу», а підданих — громадянами. У радянській традиції сухе звернення «громадянин» було перехідним етапом у процесі перетворення «товариша» в з/к, але в кінці XVIII століття це слово звучало волелюбно і навіть дещо по-бунтарски. Тоді ж граф оголосив, що всякого, хто наважиться обізвати міньковецького громадянина «мужиком», «хамом» або «холопом» (звичайне звернення шляхти до селян) чекає суд і суворе покарання.

У 1791-му він приймає конституцію Prawa miasta Mińkowiec («Права міста Міньківці»), яка вводила місцеве самоврядування, урівнювала в правах представників різних конфесій, заміняла панщину помірним податком і надавала широкі права євреям. Гроші в «державі» були свої.

У 1795 році на території «Міньковецької держава» було скасовано кріпосне право. По периметру своїх земель епатажний граф встановив прикрашені багатим різьбленням кам'яні межові знаки з написом «Кордон держави Міньковецької від держави Російської». Втім, щодо імперії граф був демонстративно лояльний, тому композицію вінчала комічна театральна маска, мовляв, несерйозно все це.

В'їзд у Міньківці

Перше документальне свідчення про євреїв у Міньківцях відноситься до 1735 року, а через двадцять років у містечку вже проживало 378 юдеїв. Згідно з відомостю від 1764 року навколо Ринкової площі розташовувалося 25 єврейських будинків, там же був заїжджий двір, який належав дідичу, і яким керував єврей. З огляду на те, що у відомості згадані 25 єврейських крамниць, ймовірніше всього, вони знаходилися на перших поверхах цих будинків.

Поруч з площею стояли ще 22 єврейських будинка, що належали ремісникам.

У 1776 році була побудована велика дерев'яна синагога, прикрашена яскравими розписами, традиційними для подільських і галицьких синагог XVIII століття.

Незважаючи на багатство, євреї в Речі Посполитій залишалися підданими «другого сорту» і тільки затверджені в 1791 році Prawa miasta Mińkowiec зрівняли їх у правах з громадянами «Міньковецької держави». Цим же уложенням міщани одержали свободу торгівлі, промислів і будівництва при мінімальних податках. Одночасно вводилося практично загальне виборче право при виборах в органи місцевого самоврядування.

Та сама дерев'яна синагога

У своїй конституції Мархоцький присвятив євреям окрему главу, яка фактично скасовувала традиційну кагальну систему єврейського самоврядування. Замість цього євреї отримували всі права, у тому числі обирати і обиратися в органи влади.
Зокрема, там було зазначено:

«Всі справи (за винятком, хіба що, справ духовних і шлюборозлучних, які тільки у рабинів вирішуватися можуть) повинні повністю залежати від магістрату і вирішуватися у правильно обраних... юрисдикціях, і в них слід домагатися вироку суду; для чого кагал або загальні збори євреїв щорічно обирають між собою двох справедливих і розумних домохазяїнів, і в день виборів президії магістрату представляють їх керуючому містом для запису в протокол. Ці виборні повинні бути присутніми від імені євреїв і кагалу на всіх сходах, міських зборах, з тим, щоб захищати і підтримувати інтереси євреїв».

В державі був заснований Верховний суд, в засіданнях якого (якщо розглядався «єврейський» позов) брали участь по два представники від шляхти, євреїв і селян.
Укладення також сприяло розвитку єврейської торгівлі, але значно обмежувало права єврейських ремісників на користь християнських цехів:

«Євреям, які володіють іншими ремеслами, як тим хто не перебуває у цехах і ненавченим, виробництво не дозволяється і суворо забороняється, за винятком тих предметів, які потрібні самим євреям».

У цілому ж реформи Мархоцького призвели до небувалого економічного розквіту «держави» і її громадян. Тут працювали дві суконні фабрики, фабрика з виробництва карет, байкова, селітряна, паперова, лакова мануфактури, розводився тутовий шовкопряд, були привезені найкращі породи коней, корів, овець...

Міньковецька «ратуша», поч. XX століття

Реформи графа відбилися і в культурній сфері. Орієнтуючись на ідеали французьких просвітителів Мархоцький багато уваги приділяв друкарській справі. Власною друкарнею Міньківці обзавелися вже в 1792 році — треба ж десь друкувати свої закони, настанови, випускати бланки і банкноти.

У тому ж році була створена і єврейська друкарня, що використовувала друкарський прес, люб'язно наданий «батьком народу». На це, зокрема, вказує напис на титульному аркуші, виданих у Міньківцях єврейських книг: «w drukarni w miesćie Mińkowcach dziedzycznym Ignacego Scibor Marchockiego» (в друкарні Міньковець, спадкового міста Ігнація Сцибор-Мархоцького).

З 1795 року друкарня почала друкувати єврейські книги, видання польською мовою в Міньківцях з'явилися на рік пізніше. Друкарем був Ієхезкель бен Шевах, що переїхав в Міньківці з Межирова, а власниками — місцеві євреї Йосеф і його син Моше. Першою їхньою книгою став «Барух ше-Амар» — збірник галахічних правил написання філактерій і мезуз.

На початку XIX століття у Міньківцях були вже три (!) єврейські друкарні, які видавали книги на івриті та їдиші. З огляду на мізерні тиражі, вони навряд чи були прибуткові, але Мархоцький благоволив єврейським видавцям, розуміючи, що книги прославляють Міньківці, як головний центр єврейського друкарства на Поділлі.

Літня резиденція Мархоцького в селі Отроків

Єврейське друкарство у Міньківцях припинилося в 1827-му після смерті графа-реформатора. В цілому у містечку побачили світ понад 40 книг. Крім збірок молитов і псалмів, це були книги мідрашів, ТАНАХа, Каббали, хасидські видання, брошури про єврейську етику та ін. Завдяки підтримці Мархоцького, можна говорити про найтриваліший єврейський видавничий проект кінця XVIII — початку XIX ст. на території Поділля.

«Міньковецька держава» зникла в 1831 році. Син покійного графа — Кароль Сцибор-Мархоцький — взяв активну участь у Польському повстанні, за що був відправлений у заслання. Маєток перейшов в управління царської скарбниці, а в 1836-му був конфіскований.

Від спадщини графа до наших днів збереглися жалюгідні залишки його літньої резиденції в селі Отроків. Не залишилося навіть могили — гробницю спочатку розграбували, а в 1950-х розібрали на каміння.

Дмитро Полюхович, спеціально для «Хадашот»